

Љубица Шљукић Туцаков

Факултет организационих наука,

Универзитет у Београду

Ка развоју домаће феминистичке критике

Жене: род, идентитет, књижевност/ др Драган Бошковић, ур. – Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са V међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књига 2 – Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2011 (Крагујевац: ГЦ Интерагент). – 683 стр. ; 24 цм. ISBN 978-86-85991-36-3

Зборник радова *Жене: род, идентитет, књижевност* доноси текстове са Међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност*, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу у октобру 2010. године. Очито, зборник се претежно бави темом жена и књижевности, проблематиком која је код нас, на срећу, све више заступљена у проучавању литературе и културе уопште. Радови који га чине углавном се крећу у методолошким оквирима критичке и компаративне анализе текста, гине критике, феминистичке и постфеминистичке критике, као и студија рода. Како нас у кратком предговору уредник обавештава, четрдесет и три текста овог зборника подељена су у следеће целине: *Жене, идентитет, језик, књижевност, култура; Отпори, границе и политике превазилажења родног идентитета; Аутопоетике женског стваралаштва; Жене – маскирани мушкарци; Бог, Истина, Жена, Тело; Пијетизам: обожавање (вечно) женског; Историја жена као историја сексуалности; Књижевност је женског рода; Трансмисија женских стереотипа кроз књижевност и културу*. У зборнику, међутим, те тематске целине нису означене, већ се разноврсни текстови слободно нижу један за другим, без очигледног груписања. Предговор нам даје још један занимљив податак: пун назив зборника заправо је *Жене: род, идентитет, сексуалност, књижевност*, али, нажалост, остајемо ускраћени за објашњење због чега је до оваквог скраћивања наслова дошло, то јест, због чега је реч *сексуалност* изузета из наслова на корицама.

Приметно је да је највећи број радова усредсређен на два питања: на књижевност коју пишу жене (и, у оквиру ње, проблем женског ауторства, особености женског искуства и перспективе, као и женске књижевне традиције) и на женске ликове у књижевним делима (како су жене виђене у књижевности и уметности, какав је утицај доминантног мушког дискурса итд). Неколико радова је посвећено педагогији (од наставне обраде романа женских писаца до квантитативне и квалитативне анализе заступљености женских

ликова у школским уџбеницима), а неколико периодици, тачније, значају и утицају периоде на рецепцију појединих књижевних дела код нас.

Као одличан увод који даје теоријски оквир и подлогу за касније текстове зборника, рад Зринке Блажевић разматра проблем категорије фемининог и његовог редефинисања у (пост)феминистичкој теорији. „Постоји ли патерњи језик? Женско писмо? Може ли се бити родно неутралан у писању?“, питања су која се разматрају у тексту Биљане Тешановић, који веома добро заокружује радове посвећене женама ауторима у зборнику. Бавећи се питањем женског пера и местом жене аутора у историји књижевности, ови радови се крећу кроз различите књижевне периоде и националне књижевности. Неизбежном основом за настанак књижевних дела, али и за њихово проучавање, сматрају се различити историјски, социјални и културни услови, а међу њима и књижевна традиција у којој жене стварају. Пишући о поезији мексичке песникиње из XVI века, Сор Хуане Инес де ла Крус, Мирјана Секулић указује на њену смелост и спремност да у доминантни (мушки) песнички дискурс (форме петраркистичког сонета и куртоазне поезије) утисне идеје о праву жене на избор у љубави и равноправност у мушко-женским односима. Бранећи право жене на слободан избор у различитим сферама живота, пишу и три француске ренесансне списатељице, чија прозна дела анализира Тамара Валчић-Булић, разобличавајући мизогинију и дијаболизацију жене у стварности и у наративној традицији тог периода. Дела домаћих ауторки које су стварале у другој половини XIX века, а која су доскора била готово занемарена, све чешће постају предмет проучавања, па тако и у овом зборнику. Првим женским романом у српској књижевности бави се Ана Живковић у тексту *„Девојачки роман Драге Гавриловић“*, где указује на еманципаторске идеје дате кроз лик главне јунакиње и пружа увид у положај жене у Србији тог доба. Ипак, ауторка текста истиче да роману не приписује „вредност сразмерну признатим реалистичким романима“, то јест, доминантном, мушком канону. Овако „патријархално“ вредновање дела помало квари општи утисак о тексту. „Поетика приповедне прозе српских књижевница“ Славице Гароње-Радованац даје кратку анализу приповедних опуса дванаест српских књижевница од краја XIX века до данас, указујући на неке заједничке карактеристике, на основу којих се може говорити о постојању женске књижевне традиције у нас. О првим женама писцима драмских дела код нас, на челу са Драгом Димитријевић-Дејановић, пише Нада Савковић, повезујући њихов рад са отварањем прве школе за жене у Сомбору у другој половини XIX века. Кроз компаративну анализу прозних текстова Исидоре Секулић и Вирџиније Вулф, Ивана Ђурић-Пауновић и Кристина Стевановић проналазе заједничке теме и опсесије које се код ове две списатељице испољавају и на формалном плану. У светлу феминистичке критике посматра се и поезија савремених ауторки – Радмиле Лазић, која „у својим песмама успоставља веома сложenu [...] вишегласну мрежу лирских гласова о женском али и мушком телу као пољу сталне дискурзивне борбе“¹ и Владиславе Војновић, чија је збирка

¹ Милан Миљковић „Субјективност тела и телесни субјект у поезији Радмиле Лазић“, стр. 352.

„Женске јуначке песме“, истиче Лидија Делић, писана као побуна против доминације мушког система вредности. Односом мајке и ћерке, веома интересантним за феминистичку теорију, бави се Станислава Бараћ, анализирајући његову комплексност и амбивалентност у драмама Биљане Србљановић. Рад на тему из дечије књижевности, „Поетика женског писма“ Тихомира Петровића, иако, чини се, има намеру да афирмативно говори о женама писцима дечије књижевности, заправо понавља стереотипе о женама, истичући њихову „снажну инвенцију“ и „особену сензибилност“, с којима се гине критичарке нипошто не би сложиле. Текст Новице Петровића „Феминистичка утопија Џоане Рас“ указује на допринос ове америчке списатељице повратку утопије у дистопијски свет друге половине XX века. У свом роману „Женски мушкарац“, Џ. Рас успешно спаја елементе утопије, научне фантастике (раније сматране „бастионом маскулинитета“) и феминистичке реторике. У веома интересантном раду, Владислава Гордић-Петковић користи термин постколонијалне теорије, апропријацију (присвајање заплета или историјског догађаја), да покаже како савремене ауторке, попут Мирјане Митровић, Глорије Цигман, Саре Вотерс и Ен Бити, ревидирају канонска дела. Њихова борба за „видљивост“ женског канона аналогна је борби колонизоване културе за ослобођење од доминације империјалне културе. Ауторка констатује, а и ми се с њом нажалост слажемо, да „женску књижевну традицију још увек обележава топос маргиналности, да је и даље прати теза о ућутканом и потиснутом женском идентитету [...] .Књижевни канон женско стваралаштво још увек третира као куриозитет [...] а не као свој конститутивни део“².

Велики бој радова, као што је већ речено, посматра лик(ове) жене у књижевним делима. Неколико њих бави се различитим жанровима српске усмене књижевности и улогом жене у њој. Жена је ту учесница обреда, било магијских ритуала (у лазарицама и додолским песмама које призивају плодност и кишу), где се јавља као посредница између људског и божанског света³, било свадбених обреда (где се у оквиру шаљивих свадбених песама инверзијом „ванобредне стварности, поступака и понашања својствених младиној свакодневници“ терају зле силе и обезбеђује успешан брак и плодност)⁴. Да је лик жене у народној књижевности условљен жанром показује текст „О епским ратницама и хајдучицама, или о игри идентитета у српској народној епици“, где се указује на различите исходе игре идентитета (маскирање жене у мушкараца) и неприхватања родних улога у новелистичким и епским песмама. Слично томе, у тексту „Жена у бугарштицама“, Бошко Сувајџић примећује да су ове песме извођене у вишим друштвеним круговима, где влада витешка отменост и церемонијалност, па отуда не пресликавају социјалну структуру патријархалног друштва, тачније, жена у њима није друштвено пасивна и подређена мушкарцу. „Женски еротизам у српским народним причама“ предочава мноштво примера

² Владислава Гордић-Петковић „Апропријација заплета и реконструкција историје у савременој женској прози“, стр. 356.

³ Јасмина Локић „Жена као носилац магијске моћи у календарским ритуалима и поезији“, стр. 33-44.

⁴ Светлана Торњански-Брашњовић „Сватовске песме о језичавој невести и обредни смех“, стр. 45-55.

у којима је приказана реална (а не идеална, морална) слика породичне задруге, и где нема култа жене-супруге и мајке. Преко (негативног) представљања жене у српској хагиографској књижевности Светлана Томин указује на мизогину идеологију у средњовековној Србији, где је жена која се одликује врлинама називана „мужаственом“ – сличном мушкарцу. Радови се баве различитим књижевно-историјским периодима, анализирајући женске ликове у делима ренесансних писаца („Полакше памети и/или господарица сцене: тема родно другог у ренесансном опусу Марина Држића“, „Ликови сељанки у књижевности ренесансног Дубровника“), романтичара („Однос према женском принципу у Бајроновом епу *Дон Жуан*“), реалистичких писаца („Типско у приказу јунакиња збирке *Божји људи* Борисава Станковића“, „Жене као носиоци мушке родне улоге у приповиједној прози Боре Станковића“, „Патнички триптих – јунакиње српског реалистичког романа“, „Острво мушкараца“) у којима се углавном скреће пажња на подређен положај жене у владајућем патријархату. Проучавајући однос мушког и женског субјекта кроз дела српске књижевности од романтизма до данас, Слободан Владушић запажа како од традиционалне матрице мушки субјект – женски објект, преко амбивалентног односа мушког и женског субјекта, а затим женске телесности која се супротставља и мушком и женском субјекту, долазимо до постмодерног асексуалног субјекта – потрошача. Упркос његовој обимности, скрећемо пажњу на рад „Без-Нађе: „где престаје она, а где почиње сан?“ Или како су се волели Бретон и Ристић“ Биљане Андоновске, који анализирајући потискивање имена жене у Ристићевом антироману открива везе између српског и француског надреалисте. Треба издвојити и тумачење поезије Р. Грејвза и Т. Хјуза и утицај митолошке матрице древног матријархалног друштва коју доноси Томислав Павловић. Слично томе, Весна Вукићевић-Јанковић у поезији П. П. Његоша проналази принципе свепрожимајуће вечне женствености, који се доводе у везу са култом богиње Исиде/Луне/Дијане.

Постоји и неколико текстова за које је оправдано запитати се како су нашли место у овом зборнику. Под изговором да расправљају о жени, идентитету и књижевности, они више говоре о личним интересовањима њихових аутора, било да су то Петроград и Петар Велики („Антропологија идентитета, Један покушај спајања неспојивог“), црква („Херменеутика принципа женског“) или занимање за нове технологије и компјутере („О (не)могућности женског компјутера“). Међутим, без обзира на неуједначен квалитет текстова у овом зборнику, свако разматрање односа између жена и књижевности је добродошло. Домаћој феминистичкој критици и гинокритици потребно је што више критичара и што више подстицаја, а ова књига садржи неке одличне текстове и запажања која ће сигурно иницирати даља проучавања.